

OLIY PEDAGOGIK TA'LIMDA TALABALARNI DARSDAN TASHQARI O'QUV-TARBIYAVIY FAOLIYATGA TAYYORLASHNING MAVJUD IMKONIYATLARI

Yunusova Diloramxon Abdumajitovna

ADPi Boshlang'ich ta'lim kafedrai assistent o'qituvchisi

Annotatsiya:

Mazkur maqolada oliy pedagogik ta'lim tizimida talabalarni darsdan tashqari o'quv-tarbiyaviy faoliyatga tayyorlashning nazariy asoslari va amaliy imkoniyatlari tahlil qilingan. Darsdan tashqari faoliyatni tashkil etishning maqsadi, mazmuni va texnologik mexanizmlari aniqlanib, pedagogik ta'limda talabalarning kasbiy tayyorgarligini rivojlantirishdagi o'rni asoslab berilgan. Tadqiqotda tizimli, faoliyatga yo'naltirilgan va kompetensial yondashuvlar asosida talabalarning tarbiyaviy faoliyatga tayyorlik darajasini oshirishning ilmiy modeli ishlab chiqilgan. Natijalar oliy pedagogik ta'limda tarbiyaviy ishlarni tashkil etishning innovatsion yo'nalishlarini ko'rsatib, kasbiy-pedagogik kompetensiyalarni shakllantirishning samarali yo'llarini aniqlaydi.

Kalit so'zlar: pedagogik ta'lim, tarbiyaviy faoliyat, darsdan tashqari ishlar, o'quv-tarbiyaviy tizim, kompetensial yondashuv, ijtimoiy faollik, kasbiy tayyorgarlik, faoliyatga yo'naltirilgan ta'lim, tarbiyaviy muhit, innovatsion texnologiyalar.

KIRISH

Zamonaviy oliy pedagogik ta'limning asosiy maqsadi — bu o'qituvchi shaxsini nafaqat nazariy bilimga ega mutaxassis, balki ijtimoiy faol, tarbiyaviy jarayonni boshqaruvchi, pedagogik madaniyatga ega yetuk shaxs sifatida shakllantirishdir. Bugungi global ta'lim muhitida pedagogning kasbiy salohiyati uning darsdan tashqari faoliyatni samarali tashkil eta olish qobiliyati bilan bevosita bog'liqdir.

Darsdan tashqari o'quv-tarbiyaviy faoliyat pedagogik jarayonning ajralmas qismi bo'lib, u o'quvchining shaxs sifatida rivojlanishida, ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirishda, axloqiy, estetik va ma'naviy qadriyatlarni o'zlashtirishda muhim rol o'ynaydi. Shu sababli, oliy ta'lim muassasalarida kelajak o'qituvchilarni ushbu faoliyatni tashkil etishga nazariy, metodik va psixologik tayyorlash masalasi dolzarb hisoblanadi.

Pedagogika nazariyasida darsdan tashqari faoliyat o'quvchi shaxsining ijtimoiylashuvi va tarbiyaviy kompetensiyasini rivojlantirish vositasi sifatida qaraladi. Oliy pedagogik ta'limda esa bu faoliyat talabalarda o'quvchilarning ehtiyojlarini tushunish, jamoani boshqarish, tarbiyaviy tadbirlarni rejalashtirish kabi amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalari darsdan tashqari ishlarni tashkil etishda quyidagi imkoniyatlardan foydalanmoqda:

- Fakultet va kafedra miqyosidagi tarbiyaviy soatlar;
- Ijtimoiy loyihalar va volontyorlik dasturlari;
- Klublar, to'garaklar, intellektual va madaniy tadbirlar;
- Raqamli platformalarda interfaol tarbiyaviy mashg'ulotlar (edutainment, blended events);
- Kasbiy amaliyot jarayonida tarbiyaviy ishlarni tashkil etish.

Tadqiqot maqsadi: oliy pedagogik ta'limda talabalarni darsdan tashqari o'quv-tarbiyaviy faoliyatga tayyorlashning mavjud imkoniyatlarini aniqlash, tahlil qilish va rivojlantirish mexanizmlarini ishlab chiqish.

Tadqiqot ob'ekti: oliy pedagogik ta'lim jarayoni.

Predmeti: talabalarni darsdan tashqari o'quv-tarbiyaviy faoliyatga tayyorlashning mazmuni, shakl va metodlari.

Ilmiy faraz: agar talabalarning tarbiyaviy faoliyatga tayyorligi darsdan tashqari ishlarda faol ishtirok, ijtimoiy loyiha va refleksiv tahlil asosida shakllantirilsa, ularning kasbiy kompetensiyasi sezilarli darajada oshadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Oliy pedagogik ta'limda darsdan tashqari faoliyatni tashkil etish masalasi ko'plab olimlar tomonidan nazariy va amaliy jihatdan o'rganilgan.

J. Dewey ta'limni "ijtimoiy tajriba almashinuvi jarayoni" sifatida talqin etgan va darsdan tashqari faoliyatni ta'limning ajralmas qismi deb bilgan. Vygotskiy shaxs rivojlanishini ijtimoiy faoliyat bilan bog'lagan holda, o'yin, mehnat, ijodiy mashg'ulotlarni ta'limning muhim komponentlari sifatida ko'rsatgan.

A. Makarenko tarbiyaviy faoliyatni shaxsni jamoa orqali shakllantirish vositasi sifatida ko'rib, "har bir pedagog jamoani tashkil etish ustasiga aylanishi lozim" deya ta'kidlaydi. V. Suhomlinskiy esa o'quvchining ma'naviy kamolotini darsdan tashqari faoliyat orqali tarbiyalashni muhim deb bilgan.

XXI asrda UNESCO, OECD va World Bank hisobotlarida darsdan tashqari ta'lim "formal ta'limni to'ldiruvchi, ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantiruvchi tizim" sifatida baholangan.

Mahalliy olimlar orasida A. Raximov, N. Tursunova, Z. Jo'rayeva va M. Yusupov lar pedagogik ta'limda tarbiyaviy ishlarning tizimli tashkil etilishi masalalarini chuqur tahlil qilganlar. Ularning fikricha, oliy ta'limda tarbiyaviy faoliyatni tashkil etishning samarasi quyidagilarga bog'liq:

- o'qituvchi shaxsining ijtimoiy-psixologik tayyorgarligi;
- talabalarning jamoaviy o'zini boshqarish ko'nikmalari;
- o'qitish jarayonining interfaolli va ochiqli;

- tarbiyaviy faoliyatda AKT va raqamli muhitdan foydalanish darajasi.

Adabiyotlar tahlilidan ko‘rinadiki, ko‘plab ilmiy manbalarda “tarbiyaviy faoliyatga tayyorlash” tushunchasi keng qamrovli mazmunga ega: u o‘z ichiga motivatsion tayyorlik, kasbiy bilim, kommunikativ mahorat va ijtimoiy javobgarlikni oladi.

Shuningdek, G. Karpova oliy ta’limda “tarbiyaviy refleksiya”ni o‘qituvchining shaxsiy o‘shirish omili sifatida ko‘rsatgan. Shu bilan birga, global tadqiqotlarda talabalarning darsdan tashqari loyihalarda ishtiroki “service learning” modeli orqali kasbiy kompetensiyani oshiruvchi samarali mexanizm sifatida e’tirof etilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot metodologiyasi faoliyatga yo‘naltirilgan, tizimli va kompetensial yondashuvlar asosida amalga oshirildi.

1. Faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv

Bu yondashuvga ko‘ra, o‘qituvchi va talaba faoliyat jarayonida o‘zaro hamkorlik qiladi, darsdan tashqari faoliyat o‘qitishning davomiy shakliga aylanadi. Talabalar bu jarayonda tashabbus, rahbarlik, muloqot, muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalarini egallaydi.

2. Kompetensial yondashuv

Talabalarning darsdan tashqari faoliyatdagi ishtiroki orqali quyidagi kompetensiyalar shakllanadi:

- Kasbiy-pedagogik kompetensiya;
- Ijtimoiy-kommunikativ kompetensiya;
- Refleksiv kompetensiya.

3. Tizimli yondashuv

Bu yondashuv asosida darsdan tashqari faoliyat ta’lim jarayonining tarkibiy elementi sifatida qaraladi:

Dars — Tarbiyaviy tadbir — Ijtimoiy loyiha — Refleksiya — Kasbiy o‘shirish.

Tadqiqot metodlari: pedagogik tahlil, kuzatuv, suhbat, diagnostika, eksperiment, ekspert baholash, kontent-tahlil.

Eksperimental bosqichda 120 nafar talabadan iborat guruhda “tarbiyaviy faoliyatni loyihalash” moduli asosida darsdan tashqari mashg‘ulotlar o‘tkazildi.

Natijalar shuni ko‘rsatdiki:

- talabalarining tashabbuskorlik darajasi 34% ga oshdi;
- jamoaviy ishlarda faollik 29% ga ortdi;
- tarbiyaviy tadbirlarni mustaqil rejalashtirish ko‘nikmasi 27% ga oshdi.

Tadqiqot modeli quyidagicha:

Nazariy tayyorgarlik → Amaliy faoliyat → Ijtimoiy loyiha → Refleksiya → Kasbiy kompetensiya.

Bu model oliy pedagogik ta'limda talabalarning darsdan tashqari o'quv-tarbiyaviy faoliyatga tayyorligini shakllantirishning uzviy mexanizmini ifodalaydi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, oliy pedagogik ta'limda talabalarni darsdan tashqari o'quv-tarbiyaviy faoliyatga tayyorlash tizimi quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

1. O'qituvchilarning tarbiyaviy madaniyatini oshiradi;
2. Talabalarning ijtimoiy faolligi va jamoaviy ish ko'nikmalarini rivojlantiradi;
3. Darsdan tashqari jarayonni ta'limning davomiy qismi sifatida shakllantiradi;
4. Tarbiyaviy faoliyatni innovatsion texnologiyalar bilan uyg'unlashtiradi;
5. Kasbiy-pedagogik kompetensiyalarni amaliy mustahkamlaydi.

Demak, pedagogik ta'limda darsdan tashqari faoliyatni to'g'ri tashkil etish o'qituvchilar tayyorlash tizimining barqaror rivojlanishini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Raximov, A. (2019). Pedagogik ta'limda tarbiyaviy faoliyatni tashkil etish metodikasi. Toshkent: TDPU.
2. Tursunova, N. (2021). Talabalarda kasbiy kompetensiyani rivojlantirishda darsdan tashqari faoliyatning o'rni. O'zbekiston Pedagogika jurnali, 3(2), 49–55.
3. Jo'rayeva, Z. (2022). Tarbiyaviy ishlarni innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etish. Ta'lim va Jamiyat, 5(4), 33–41.
4. Yusupov, M. (2023). Oliy ta'limda talabalar tarbiyaviy faolligini oshirish yo'llari. Pedagogika va Psixologiya, 2(6), 40–46.
5. Karpova, G. (2020). Pedagogical reflection as a professional competence. European Journal of Education, 55(3), 512–526.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–224-son qarori (2022-yil 11-may). Ta'lim sifatini oshirish va pedagogik kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish to'g'risida.